

TARTIŞMALI İLMÎ TOPLANTILAR DİZİSİ - 37

KUR'ÂN ve TEFSİR ARAŞTIRMALARI-IV (Kırâat İlmi ve Problemleri)

Tartışmalı İlmî Toplantı

13-14 Ekim 2001

İstanbul

Prof. Dr. M. Sait ŞİMŞEK * Doç. Dr. Emin AŞIKKUTLU
Dr. M. Atilla AKDEMİR * Yrd. Doç. Dr. Necati TETİK
Yrd. Doç. Dr. Fatih ÇOLLAK * Yrd. Doç. Dr. Nihat TEMEL
Prof. Dr. İsmail KARAÇAM * Prof. Dr. Süleyman ATEŞ
Dr. Süleyman DERİN * Prof. Dr. Halis ALBAYRAK
Prof. Dr. Mehmet ERDOĞAN * Dr. Hülya ALPER
Prof. Dr. İsmail DURMUS

İstanbul 2002

Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi Kütüphane	
Yayın: ARAT Bölümü	
Doc.No.	120862
Tes.No.	997.1 KUR. I

ENSAR NEŞRİYAT: 71
İSLÂMÎ İLİMLER ARAŞTIRMA VAKFI
Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi: 37

Tebliğlerin
muhteva ve dil bakımından sorumluluğu
tebliğ sahiplerine aittir.

Editör
Prof. Dr. Bedreddin ÇETİNER

Yayına Hazırlayanlar
Dr. İsmail KURT
Seyit Ali TÜZ

Dizgi, tashih ve Sayfa Tertibi
Dr. İsmail KURT

Baskı
Step Ajans
Davut Paşa Cd.
Kale İş Merkezi 224
0212 482 13 41

ISBN 975-6794-14-3

ENSAR NEŞRİYAT TİCARET A.Ş.
Süleymaniye Caddesi, 11 Beyazıt/İstanbul
e-mail: ensarv@ihlas.net.tr – Web site: www.ensar.org
Tel-Faks: +90 (0212) 513 43 41-513 03 09-513 09 90-522 46 02

KİRÂAT-KELÂM İLİŞKİSİ

Dr. Hülya ALPER
M. Ü. İlahiyat Fakültesi

Kırâat-Kelâm ilişkisi başlıklı bir tebliğde konu, kırâat veya kelâm ilminin bakış açısıyla incelenebilir. Ancak tebliği hazırlayanın kelâm ilmine mensup olmasının tabii bir sonucu olarak burada kırâat ve kelâm arasındaki irtibat kelâm noktasından hareketle anlatılmaya çalışılacaktır. Bir başka ifadeyle pergelin sabit ucu kelâm üzerine konarak tarama yapılacaktır. Bu ön şartla konuyu ele aldığımızda kırâatların şu üç sorunun cevabı bağlamında kelâm ilminin ilgi alanı içinde yer aldığını söyleyebiliriz.

1. Kırâat farkları Kur'ân-ı Kerîm'in otantikliği açısından nasıl değerlendirilmelidir? Yani farklı kırâatlerin varlığı vahyin korunmuşluğuna hâlel getirir mi?

2. Kelâm ilminde inanç konularının gerek sistemleştirilmesinde gerekse felsefe ve mantığının oluşturulmasında kırâatlar etkili olmuş mudur? Bir başka ifadeyle kelâmcılar kendi görüşlerini temellendirmek için kırâat farklarını kullanmışlar mıdır? Netice itibarıyla kırâat farkları inanç konularındaki ihtilafların artması veya azalmasına tesir etmiş midir?

3. Kırâatlerin tevâtürünü inkâr eden kişi hakkında ne hüküm verilir? Yani iman-küfür çizgisinde kırâatleri eleştiren veya mütevatir olduğunu reddeden kişinin durumu nedir? Şimdi bu üç sorunun cevabını üç madde altında inceleyelim.

1. Birinci soru İslâm Dini'ne yapılan itirazların düşünce planında savunusunu yapan kelâm ilminin bu misyonuyla bağıntılı olarak ilgi alanı içinde bulunmaktadır. Bilindiği gibi müsteşrikler Kur'ân'ın Hz. Peygamber döneminden günümüze kadar değişmeden geldiğine dair yaptıkları itirazlarda farklı kırâatlerin varlığını da kendi görüşlerini ispatlamak için delil olarak kullanmaktadırlar.

Meselâ, Goldziher (ö. 1339/1921) kırâat vecihlerine de dayanarak Kur'ân'ın bütünlük arzeden bir metni olmadığını iddia etmiş¹ ayrıca İslâm âlimlerince genel kabul gören şekliyle Hz. Peygamber'den günümüze kadar tevâtür yoluyla ulaştığı gerçeğini de inkâr etmiştir². Aslında ben tebliğimi önemine binaen sadece bu problem üzerine hasretmek istiyordum. Ancak sempozyum düzenleme heyetinden bu konunun başka tebliğlerde işlendiğini öğrendiğim için tedahül önlemek maksadıyla sadece konunun bu boyutuna atıf yapmakla yetiniyorum.

Burada önemli gördüğüm bir noktaya da dikkatinizi çekmek istiyorum. Biraz önce belirtildiği üzere Kur'ân-ı Kerîm'in farklı okuyuş şekilleri olarak kırâatlerin varlığı bu gün vahyin korunmuşluğuyla irtibatlı bir problem olarak kelâm ilminin çalışma alanı içinde yer alan bir mesele olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak klasik kelâm kitapları incelendiğinde muhtelif konular arasında kırâatleri bu açıdan değerlendiren bir başlığın bulunmadığı müşahede edilmektedir. Buna göre ya kelâm âlimleri kırâatlarla ilgilenmemişler ya da o dönemlerde vahyin korunmuşluğu açısından kırâatlerin varlığını bir problem olarak görmemişlerdir. O halde son yüzyıllarda yapılan itirazlar o günkü gündemi oluşturmamıştır.

Benim tercihim ikinci ihtimal üzerinde yoğunlaşmakla birlikte mevcut araştırmalarımın böyle bir hükme varmada yeterli olmadığını düşünmekteyim. Yine de elimizdeki veriler ışığında en azından kelâm ilminde kırâatlerin Kur'ân'ın otantikliği açısından tartışma konusu yapılmadığı, aksine kelâmcılar arasında Kur'ân'ın yaratılmışlığı, icazı gibi mevzular ele alınmasına rağmen, kırâatlar hakkında açıklamalara yer verilmediğini söyleyebiliriz ki bu husus başlı başına üzerinde durulması gereken bir tesbittir. Yani konuşmamızın başında ortaya koyduğumuz soru, çağdaş kelâmın tefekkür alanına girmekle beraber klasik kelâmın canlı tartışmaları içinde yer almamıştır.

2. Şimdi ikinci soruya yani kelâm ilminde inanç konularının gerek sistemleştirilmesinde gerekse felsefe ve mantığının oluşturulmasında, kabul edilen düşüncelerin temellendirilmesinde dolayısıyla ihtilafların oluşumunda kırâat farklarının yerinin ne olduğuna geçelim. Tabii bu soruya cevap verebilmek için ilk önce Kur'ân'ın farklı şekilde anlaşılmasına tesir eden kırâatlar ve onların hangilerinin kelâm alanına

¹ I. Goldziher, *İslam Tefsir Ekolleri*, (trc. Mustafa İslamoğlu), s. 19-22.; krş. Selahattin Sönmezsoy, *Kur'ân-ı Kerîm'e Karşı Oryantalistler*, s. 177 vd.

² Tahsin Görgün, "Goldziher", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XIV, 108.

girdiğini belirlemek gerekir. Bu durumda anlam değişikliğine yol açmayan kırâat farkları araştırmamız dışında kalmaktadır. Mânâ üzerinde etkisi olan kırâat farklarını inceleyen eserler³ üzerinde yapılan araştırmalar sonucunda, kelâm ilminin ihtiva ettiği konularda, önemli bir anlam farkına sebep olacak herhangi bir kırâat farklılığının olmadığını sonucuna varılmıştır.

Konusu dinin fer'î hükümlerinden ibaret bulunan fıkıh ilminde kırâat farklarına dayanılarak farklı görüşlere ulaşılmışken⁴, asılla ilgilenen kelâm ilminde kırâat farkları fikirlerin oluşumunda rol oynamıştır. Nitekim muhtelif kitaplarda kırâat farklarının etkili olduğu fikhî görüşler belirli başlıklar altında incelenmesine rağmen, kırâat farklarının doğurduğu kelâmî görüşleri zikreden bir eser tesbit edilememiştir. Meselâ Suyûfî'nin (ö. 911/1505) *el-İtkan fî ulûmi'l-Kur'ân* adlı eserinde kırâat ihtilaflarının fikhî ihtilafları ortaya çıkardığı belirtilerek mevcut ihtilaflar⁵ zikredilmiştir.

Aslında kelâm ilminin ana konusunu "aslı hükümler"i teşkil ettiği düşünüldüğünde bu durumun tabii olduğu görülür. Çünkü dinin en temel kaynağı olan vahyin yine dinin temelini oluşturan inanç esaslarında değişikliğe sebep olacak farklı okuyuşlara imkân vermesi demek, bir anlamda Kur'ân-ı Kerîm'in çelişkiler içeren tutarsız bir metin olması demektir. Üstelik bir dinin temel dayanakları olan inanç esasları kesin delillerle belirlenmiş zaman ve mekâna göre değişmez karakterdeki prensiplerdir. Bu prensipler mânâsı açık ve anlaşılır nasslar üzerine bina edilmiştir.

Dolayısıyla kelime ihtilaflarından elde edilecek cüz'i sonuçların inanç esaslarının oluşumunda etkili olmaması doğal karşılanmalıdır. Zaten kırâat farkları Kur'ân-ı Kerîm'in anlam bütünlüğüne zarar verecek bir boyutta olmayıp⁶ temel esasları ilgilendiren konuları kapsamaz. Tabii burada "iman esaslarını değiştirecek boyutta olmasa da onların belirli bir şekilde anlaşılması ve yorumlanması noktasında yani kelâm

³ Meselâ Muhammed b. Ömer b. Salim'in el-Kırâât ve eseruhâ fî't-tefsîr ve'l-ahkâm'ı, Abdurrahman Çetin'in, Kıraatların Tefsire Etkisi, İsmail Karaçam'ın Kıraat İlminin Kur'an Tefsirindeki Yeri ve Mütevatir Kıraatların Yorum Farklarına Etkisi bu eserler arasında zikredilebilir.

⁴ Kıraat farklarının hukukî âyetlerin tefsirindeki rolüne örnekler için bk. Zeki Yıldırım, *Müfessir İl Kiyâ el-Harrâsî'nin Ahkâmü'l-Kur'an Adlı Eserine Göre Kıraat Farklarının Âyetlerin Tefsirindeki Rolü*, s. 47-153.

⁵ Suyûfî, *el-İtkan fî ulûmi'l-Kur'ân*, I, 82.

⁶ Süleyman Ateş, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, I, 42-43.

ekollerinin teşekkülünde kırâat farklarının etkisi var mıdır?” sorusu hâlâ cevaplanmaya muhtaçtır. Bizim görebildiğimiz kadarıyla kelâm ekollerinin belirli bir düşüncüyü benimsemesinde kırâat farkları herhangi bir rol oynamamıştır. Ancak bu, kelâmcıların hiçbir şekilde kırâat farklarını kullanmadıkları anlamına da gelmemektedir.

Her ne kadar fikrin oluşmasında kırâat farkları etken olmamışsa da o fikrin savunulmasında zaman zaman kullanılmış daha doğrusu, âlimler kendi görüşlerine uygun olan kırâat vecihlerini tercih etmişlerdir. Meselâ, Mâtürîdî (ö. 333/944) büyük günah işleyen kimsenin iman sınırı dışına çıkmayacağı düşüncesini işlerken *ان تجتنبوا كبائر ما تنهون عنه نكفر عنكم* ⁷ *سيناتكم* âyetinde geçen “كبائر” kelimesini “كبيرة” olarak müfret okuyan kırâatı da zikretmiş ve âyeti kendi düşüncesini destekleyen bir delil olarak sunmuştur.

Mâtürîdî konuyla ilgili başka âyetlerin de ışığında kelimeyi müfret okuyan kırâattan da hareket ederek âyetle sakınılması emredilenin şirk olduğunu açıklamıştır⁸. Dolayısıyla imanın varlığı için şart olan şirkten korunmaktır. Büyük günah işlemek kişiyi imandan çıkarmaz. Aynı konunun devamında Mâtürîdî “Size selam verene sen mü’min değilsin demeyin⁹” âyetini de delil olarak sunmaktadır¹⁰. Halbuki burada âyet tercih edilen kırâat vechine göre “mü’min” okunmaktadır. Aynı kelimeyi mü’men şeklinde okuyan kırâatlar da mevcuttur. Nitekim Zemahşerî (ö. 538/1144) mü’min kelimesinin mim harfinin fethasıyla mü’men şeklinde de okunduğunu belirtmiştir. Bu durumda âyet “sana eman vermiyoruz” demeyin anlamına gelmektedir¹¹. Mu‘tezilenin sadece sözlü bir kabul ifadesini imanın varlığı için yeterli görmediği hatırlanırsa bu ikinci anlamın onların bu düşüncesiyle daha uyumlu olduğu görülür.

İbn Hazm’ın (ö. 456/1064) İsrâ Sûresi’nde Hz. Musa’nın Firavun’a hitabını zikreden 102. âyet¹² üzerindeki yorumu da burada ileri sürülen düşüncüyü desteklemektedir. İbn Hazm âyetteki “علمت” kelimesindeki tâ’nın muhatap veya mütekellim anlamına gelecek şekilde farklı okunduğu iki kırâatın da doğru olduğunu belirtmekle birlikte amelsiz mücerret bir kalbî bilmenin ve sözlü ifadenin iman olmayacağını izah e-

⁷ en-Nisâ 4/31.

⁸ Mâtürîdî, *Kitâbü’t-Tevhîd*, s. 341.

⁹ en-Nisâ 4/94.

¹⁰ Mâtürîdî, *a.g.e.*, s. 342.

¹¹ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I,265.

¹² قال لقد علمت ما انزل هؤلاء الارب السماوات والارض بصائر واني لا تظنك يا فرعون مثورا

derken âyeti Firavuna hitaben sen bilirsin şeklinde okuyan kırâata dayanmakta ve bunu delil olarak kullanmaktadır¹³.

Benzer şekilde “بَلْ عَجِبْتَ وَيَسْخَرُونَ”¹⁴ âyetinin tefsirinde Fahreddin er-Râzî (ö.606/1209) birinci fiili müfret mütekellim okuyup faalini Allah olarak kabul etme yerine muhatap sîgasıyla okumanın evla olduğunu söylemektedir. Ancak O, tevâtüren sabitse mütekellim şeklinde okuyuşu da kabul etmekte ancak bu durumda âyeti kendi görüşü istikametinde yorumlamaktadır¹⁵. Bu ikinci misâlde vurgulamak istediğimiz husus kırâat farklarının kelâm âlimlerine ait görüşlerin oluşumunda etkili olmadığı, aksine sahip olunan düşüncelerin tercih edilen kırâatı belirlediğini göstermektedir.

Şu halde kelâmcılar arasında inanç esaslarına taalluk eden koularda belirli ihtilafların oluşumunda kırâatlerin etkisinin olmadığını söyleyebiliriz. Buna rağmen bazen muhalif bir ekolün eleştirisinde o ekolün kırâat tercihleri hedef alınabilmektedir. Meselâ Zehebî'nin *et-Tefsîr ve'l-müfessirûn* adlı eserinde “Mutezilenin kendi mezhepleriyle bağdaşmayan mütevatir kırâatlerdeki tasarrufu” başlığı altında yapılan değerlendirmeler bu kabildendir. Bazı Mu'tezile'nin “كَلِمَ اللّٰهُ مَوْسَىٰ تَكْلِيمًا”¹⁶ âyetinde mütevatir denilen kırâatlerin dışına çıkarak lafzatullahı meful, Musa'yı ise fail olacak şekilde okuyan kırâata¹⁷ yer vermesi eleştirilmektedir¹⁸. Burada kırâat farkları bir anlamda eleştiri malzemesi olarak kullanılmaktadır.

Diğer taraftan kırâat farklarının doğurduğu fikhî ihtilaflar zaman zaman kelâmî ihtilaflara da yansımıştır. Benim kanaatime göre bir düşünce Kur'ân-ı Kerîm'in okunuş şekillerinden birine dayanılarak elde edilebiliyorsa orada müsamaha alanının genişletilmesi gerekirken aksi durum olmuştur. Bu konuda abdest âyetini misâl verebiliriz. Aslında farklı okuyuşlara dayanılarak ayakların yıkanması veya çıplak ayak üzerine mesh edilmesinin farz oluşu fıkıh statüsü çerçevesinde kalmalıydı. Halbuki Şîâ'nın aksine ayaklara değil de mest üzerine mesh edilmesi

¹³ İbn Hazm, *el-Fasl*, III, 203; krş. Muhammed Ömer b. Salim, *el-Kırâât*, II, 595 vd.

¹⁴ es-Saffât 37/12.

¹⁵ Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, XXVI, 126-127.

¹⁶ en-Nisâ 4/164.

¹⁷ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, II, 8.

¹⁸ bk. Zehebî, *et-Tefsîr ve'l-müfessirûn*, I, 377; krş. İsmail Karaçam, *Kıraat İlminin Kur'an Tefsirindeki Yeri ve Mütevatir Kıraatların Yorum Farklılıklarına Etkisi*, s. 133.

Ehl-i sünnet'ten olma alameti olarak zikredilmiştir¹⁹. Benzer bir şekilde Abdülkahir el-Bağdâdî, (ö. 429/1037) Ehl-i sünnetin birleştiği esasları ortaya koyarken, mestler üzerinde mesh etmeyi kendisiyle ilim ve amel gereken müstefiz haber içinde saymaktadır²⁰. Yine Malatî (ö. 377/987) bunun Ehl-i sünnetin şiarları arasında olduğunu söylemekle²¹ konuyu itikâdî zemine çekmektedir.

Tabî böyle bir sonuca varılmasında sadece dinî kaygıların değil siyâsî kaygıların da rol oynadığını belirtmek gerekir. Problemin kaynağı kırâat farkları olmakla beraber meselenin itikâdî boyutta değerlendirilmesinde Şîâ aleyhtarlığının rol oynadığını göz önünde bulundurmamak gerekir.

3. Şimdi üçüncü aynı zamanda son sorunun cevabına geçebiliriz. Yani kırâatlerin tevâtürünü inkâr eden kişi hakkında ne hüküm verilir? Daha açık bir ifadeyle iman-küfür noktasında kırâatleri eleştiren veya mütevatir olduğunu reddeden kişinin durumu nedir?

Soruya cevap verebilmek için kısa da olsa kırâatlerin mütevatir olup olmadığı tartışmalarına temas etmek gerekir. Zira sorunun cevabı kırâatlerin dindeki konumuna göre değişir. Bilindiği üzere kırâatlerin, imamlarından sonra devam eden halkada mütevatir oldukları kabul edilmekle birlikte Hz. Peygamber ile kırâat imamları arasındaki isnadın mütevatir olup olmadığı tartışmalıdır. Meselâ Zerkeşî, (ö.794/1392) *el-Burhan* adlı eserinde şöyle demektedir: Kur'ân ve kırâatlar iki ayrı hakikattir. Kur'ân beyan ve i'caz için Rasûlullah'a indirilen vahiydir. Kırâatlar ise mezkur vahyin, harflerin yazılması veya tahfif, teşkil ve başka yönlerden keyfiyetiyle ilgili lâfızlardaki ihtilaftır. Cumhura göre yedi kırâat mütevatirdir. Meşhûr olduğu da söylenir. Yedi kırâat yedi imamdan mütevatirdir. Bunların peygamberden mütevatir geldiği konusunda bazı görüşler ileri sürülmüştür. Yedi kırâat imamının kırâatının Peygamber'e isnadı, kırâat kitaplarında mevcuttur. Bunların nakli âhad yoluyladır²². Aslında Ehl-i sünnet âlimleri arasında da kırâatlerin mütevatir olup olmadığı tartışmalı bir konudur²³.

¹⁹ Teftâzânî, *Şerhu'l-Aka'id*, s. 188; krş. Ali İbn Ebû'l-İz, *Şerhu'l-Akide'ti't-Tahâviyye*, II, 551.

²⁰ Bağdâdî, *el-Fark*, s. 327.

²¹ Malatî, *et-Tenbîh*, s. 15.

²² Zerkeşî, *el-Burhân*, I,318-319; krş. Süyûtî, *el-İtkân fî ulûmî'l-Kur'ân*, I, 80; Hûî, *el-Beyan*, s. 175.

²³ Bu konudaki farklı görüşler için bk. Zerkânî, *Menâhil*, I, 428 vd; Kâsımî, *Tefsir İlminin Temel Meseleleri*, s.262; Musa Akpınar, *Kırâatların Tevâtürü Meselesi*, s. 204 vd.

Nitekim Şîa'da hakim düşüncelerden biri Ehl-i sünnetin aksine kırâatlerin mütevatir değil âhad olduğudur. Mütevatir olan Kur'ân-ı Kerîm'dir. Kırâatlar kârînin ictihaı ve haber-i vâhidle nakledilen şeydir²⁴. Onlara göre Kur'ân bir tek harf üzere indirilmiştir. Kırâat farkları ise ravilerin okuyuşlarından doğmuştur²⁵. Şîa âlimleri kendi görüşlerini şu şekilde delillendirmişlerdir.

1. Kur'ân-ı Kerîm'in tevâtürle sabit olduğu hususunda bütün müslümanların ittifakı vardır. Şu halde haber-i vâhid olan bir kırâatın Kur'ân'dan sayılması doğru değildir.

2. Kırâatleri nakleden ravilerin durumları araştırıldığı zaman rivâyet ettikleri haberlerin âhad olduğu görülür. Üstelik her kırâat âliminin kendi kırâatının doğru olduğuna deliller getirmesi ve aynı zamanda diğer kırâatleri reddetmesi de kırâatlerin, âlimlerin ictihaına dayandığını gösterir. Aksi halde her âlim kendi kırâatını ispatlama gayreti içinde olmazdı.

3. Kırâat âlimleri de kırâatlerin mütevatir olmadığı yönünde açıklamalar yapmışlardır²⁶. Meselâ, meşhur İbnü'l-Cezerî (ö. 833/1429) gençlik yıllarında on kırâatın tevâtürünü iddia eden açıklamalar yapmasına rağmen yetişkinlik döneminde "mütevatir" terimi yerine "sahih" kelimesini kullanmıştır²⁷.

Bütün bu görüşlerle birlikte Muhsin el-Emin'in (ö. 1371/1952) ifadesine göre Şîi âlimler arasında Ehl-i sünnet âlimleri gibi kırâatlerin tevâtürüne kail olanlar vardır²⁸.

Kırâatlerin tevâtürü hakkındaki yapılan tartışmalar göz önünde bulundurulduğu takdirde Şîi âlimlerin haklı olarak itiraz ettikleri gibi bir şeyin zarûrât-ı diniyyeden olduğunu reddetmekle kişinin iman sınırı dışına çıktığı söylenemez. Zaten Ehl-i sünnet'in iman yelpazesini olabildiğince genişleten kapsayıcı yapısı düşünüldüğünde kırâatlerin âhad olduğunu söyleyenin tekfir edilemeyeceği çok açıktır. Bu sebeple Endülüs müftüsü Ebû Sa'îd Ferec b. Lüb'un (ö. 783/1381) kırâatlerin tevâtü-

²⁴ Hûî, el-Beyan, s.137.

²⁵ Süleyman Ateş, *İmamiyye Şîasının Tefsir Anlayışı*, s.17.

²⁶ Hûî, el-Beyan, s. 165-172; krş. Musa Kâzım Yılmaz, "Şîa'nın Kur'an İlimleriyle İlgili Görüşleri" *Milletlerarası Tarih ve Günümüzde Şîilik Sempozyumu*, s. 170 vd.

²⁷ Tayyar Altıkulaç, "İbnü'l-Cezerî", *TDV İslam Ansiklopedisi*, XX, 554.

²⁸ Muhsin, el-Emîn, *Nakzu'l-veşia*, s. 169; krş. Şaban Karataş, *Şîa'da ve Sünni Kaynaklarda Kur'an Tarihi*, s. 59.

rünü inkâr eden kişiyi tekfir etmesi²⁹ haklı görünmemektedir. Buna göre yaygın kabullerimiz arasında yer alan Kur'ân-ı Kerîm'den bir harfi inkâr eden kişinin iman sınırı dışına çıkacağı düşüncesini Kur'ân oluşu üzerinde ittifak edilen kısımlara hasretmek gerekir.

Nitekim bu hususa tekfir bahislerinde yer verilmiştir. Kur'ân'ın tamamını, veya ondan bir sûre, bir âyet veya bir kelime yahut mütevatir kırâati inkâr edenin tekfir edileceği belirtilmiştir³⁰. Açıklama sanki ilk anda kırâatleri inkâr edenin küfrüne kail olduğu izlenimi doğursa da bu ifadelerin devamındaki kısım bizi aksi sonuca götürmektedir. Burada Neml Sûresi'nde geçen besmele gibi Kur'ân'dan olduğunda icma' bulunan kısımları inkâr edenin tekfir edilebileceği beyan edilmektedir. Nitekim sûre başlarında yer alan besmelelerin Kur'ân'dan olup olmadığı tartışmalı olduğu için, onların âyet olduğunu kabul etmeyenin tekfir edilemeyeceği belirtilmiştir³¹.

Bu açıklamalar neticesinde tebliğin başlangıcında ortaya koyduğumuz sorularla ilgili olarak üç temel sonucu tekrar vurgulamak istiyorum.

1. Her ne kadar kelâm-kırâat ilişkisinde bize göre olması gereken irtibat noktalarını belirleyici sorular ortaya atmışsak da aslında kelâm eserlerinde kırâatlar hakkında değerlendirmelere yer verilmediğini tekrar belirtelim. Bu açıdan özellikle vahyin korunmuşluğuyla bağlantılı olarak belki de kırâat-kelâm ilişkisi değil ilişkisizliği üzerinde düşünülmesi gereken bir konudur.

2. Kırâat farkları kelâmcıların fikirlerinin oluşumunda etkili olmamış aksine kelâmcılar kendi düşünceleriyle uyumlu olan kırâatleri, kendilerine has görüşleri desteklemek ve bazende karşı tarafı eleştirmek için delil olarak kullanmışlardır.

3. Kırâatlerin Hz. Peygamber'den itibaren mütevatir olarak geldiği ihtilaflı bir mesele konumundan bulunduğundan kırâat vecihleri üzerinde değerlendirmeler yapmak ve onların tevâtürünü reddetmek kişinin imanını zedeleyen bir husus değildir.

²⁹ Zerkânî, *Menâhil*, I, 428.

³⁰ Ali el-Karî, *Minehu'r-ravzi'l-ezher fi şerhi'l-Fıkhi'l-ekber*, s. 458; kırs. A. Saim Kılavuz, *İman-Küfür Sınırı*, s.145.

³¹ Ali el-Karî, *a.g.e.*, aynı yer.

KAYNAKLAR

Akpınar, Musa, *Kırâatların Tevâtürü Meselesi*, (basılmamış yüksek lisans tezi) Kayseri 1993.

Ali İbn Ebü'l-İz, Ebii'l-Hasan Ali bin Ali, *Şerhu'l-Akîdeti't-Tahâviyye* (ngr. Abdullah b. Abdülmuhsin-Şuayb el-Amaut), I-II, Beyrut 140811987.

Ali el-Karî, Ebii'l-Hasan Nûrüddîn Ali b. Sultân, *Minehu'r-ravzi'l-ezher fi şerhi'l-ıkhî'l-ekber*, Beyrut 199811419.

Altıkulaç, Tayyar, "İbnü'l-Cezerî" *Türkiye Diyaizet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, XX, 551-557.

Ateş, Suleyman Yüce *Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, I-XII*, İstanbul 1988.

a.mlf., *İmamiyye Şiâsının Tefsir Anlayışı*, İstanbul 1998.

Bağdâdî, Ebfi Mansîr Abdülkahir b. Tâhir, *el-Fark beyne'l-fırak* (nşr. Muhyiddin Abdulhamid), Kahire ts.

Çetin, Abdurrahman, *Kırâatlerin Tefsire Etkisi Kur'an'ın Farklı Yorumlanmasına Tesir Eden Kırâatlar*, İstanbul 2001.

Fahreddin er-Râzî, Ebfi Abdillâh Muhammed b. Omer, *Mefâtihu'l-gayb (et-Tefsîru'l-kebîr)* (ngr. M. Muhyiddin Abdülhamîd), I-XXXII, Kahire 1934-1962'den ofset, Beyrut, ts. (Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî).

Goldziher, Ignaz, *İslâm Tefsir Ekolleri*, (trc. Mustafa İslâmoğlu) İstanbul 1997.

Görgün, Tahsin, "Goldziher", *Tiirkiye Diyaner Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, XIV, 105-111.

Hûî, Ebü'l-kasım Musa, *el-Beyân fi tefsîri'l-Kur'an*, yy, 138511966.

İbn Hazm, Ebii Muhammed Ali b. Ahmed, *el-Fasl fi'l-milel ve'l-ehvâ ve'n-nihal*, I-V Beyrut 198611406.

Karaçam, İsmail, *Kırâat İlminin Kur'an Tefsirindeki Yeri ve Miitevatir Kırâatlerin Yorum Farklılıklarına Etkisi*, İstanbul 1996.

Karataş, Şaban, *Şia'da ve Siinni Kaynaklarda Kur'an Tarihi*, İstanbul 1996.

Kâsımî, Cemâleddin, *Tefsir İlminin Temel Meseleleri*, (trc. Sezai Ozel), İstanbul 1987.

Kılavuz, Ahmet Saim, *İman Küfür Sınırı Tekfir Meselesi*, İstanbul 1996.

Malatî, Muhammed b. Ahmed, *et-Teizbih ve'r-red*. Beyrut 138811968.

KIRÂAT İLMİ ve PROBLEMLERİ

Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed, *Kitâbü't-Tevhîd* (nşr. Fethullah Huleyf), Beyrut 1970.

Muhammed b. Ömer b. Salim, *el-Kirâât ve eseruhâ fi't-tefsîr ve'l-ahkâm*, I-II, Riyad 1417/1996.

Muhsin el-Emin, *Nakzu'l-veşîa ev eş-Şîa beyne'l-hakâiki ve'l-evham*, Beyrut 1403/1983.

Sönmezsoy, Selahattin, *Kur'ân-ı Kerîm'e Karşı Oryantalistler*, Van, 1995.

Süyûtî, Celâleddin, *el-İtkân fi ulûmi'l-Kur'ân*, I-II, Kahire 1370/1951.

Teftâzânî, Sa'deddin Mes'ûd b. Ömer, *Şerhu'l-Akaid*, İstanbul 1315'den ofset İstanbul 1966.

Yıldırım, Zeki, *Müfessir İl Kiyâ el-Harrâsî'nin Ahkâmü'l-Kur'ân Adlı Eserine Göre Kirâat Farklarının Âyetlerin Tefsîrindeki Rolü*, (basılmamış yüksek lisans tezi), Erzurum 1990.

Yılmaz, Musa Kâzım, "Şîa'nın Kur'ân İlimleriyle İlgili Görüşleri" *Milletlerarası Tarihte ve Günümüzde Şiilik Sempozyumu*, İstanbul 1993, s. 163-193.

Zehebî, Muhammed Hüseyin, *et-Tefsîr ve'l-müfessirîn*, I-III, Kahire 1381/1961.

Zemahşerî, Muhammed b. Ömer, *el-Keşşâf an hakâiki gavâmizi't-tenzîl ve uyûni'l-ekâvîl fi vücûhi't-tevîl* (nşr. Muhammed Mürsi Âmir), I-VI, Kahire 1397/1977.

Zerkânî, Muhammed Abdülazim, *Menâhilü'l-irfân fi ulûmi'l-Kur'ân*, I-II, Kahire 1362/1943.

Zerkeşî, Bedreddin Muhammed b. Abdullah, *el-Burhân fi ulûmi'l-Kur'ân* (nşr. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrahim), I-IV, Beyrut 1391/1972.